

інноваційній культурі Заходу на всіх етапах її розвитку. Його основи закладаються ще в християнському середньовічному персоналізмі, а крайнім виявом є постмодерна освіченість, що ґрунтується на мультикультурній ідентичності. Остання обумовлює кризу ідентичності в сучасній культурі і викликає до життя нові вимоги до освіченої людини інформаційного суспільства як до суб'єкту діалогу культур.

По-друге, цілісне системне осмислення моделі освіченої людини ХХІ ст. у контексті діалогу культур у постіндустріальному суспільстві свідчить про гуманістичні та комунікативно-інформаційні цілепокладання сучасного розуміння змісту і призначення освіченості. Остання тлумачиться як ефективний засіб толерантного спілкування, співробітництва і особистості із світом собі подібних.

Література:

1. *Вайль П.* Принцип матрешки / П. Вайль, А. Генис // Новый мир. – 1989. – № 10. – С. 247-250.
2. *Бердяев Н.* Смысл истории / Николай Бердяев. – М. : Мысль, 1990. – 176 с.
3. *Фромм Э.* Искусство любви (Исследование природы любви) / Эрих Фромм ; [пер. с англ. Л. А. Чернышевой]. – М. : Знание, 1990. – 157 с.
4. *Деррида Ж.* Письмо и отличие / Жак Деррида ; [пер. с франц. В. Лапицкого]. – СПб. : Академический проспект, 2000. – 428 с.

Annotation

Bilchenko E. Well-educated person model in the cultures dialog context. The article is devoted to the comparative analysis of the models of well educated man in traditional and innovational cultures. The main conceptual idea of the work is the research of the relationship between group, monocultural and polycultural, self-identity in the context of Centre-Periphery senses' opposition. The attempt of the moderation of contemporary project of education as the attribute of dialogical subject is made on the base of this comparison.

Key words: *comparative analysis, tradition, innovation, identity, Centre, Periphery, dialogical subject.*

Лаврова Л. Я.

*Київський міський педагогічний університет
імені Б. Г. Грінченка*

КУЛЬТУРНО-ПСИХОЛОГІЧНА ЦАРИНА СОЦІАЛЬНИХ ОСНОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена проблемі осмислення родини як однієї із найбільш стародавніх форм соціальної спільності людей. Родина пов'язана з усіма сферами діяльності людини і віддзеркалює відповідний рівень розвитку суспільства. Подолання гендерних стереотипів у суспільстві забезпечить повноцінний паритетний розвиток статей, який буде гарантувати, зокрема, і міцну родину, від якої залежить стабільність у суспільстві.

Ключові слова: *сім'я, гендер, стереотип.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сім'я – одна з найбільш давніх

форм соціальної спільності людей. Феномен сім'ї пов'язаний з усіма сферами діяльності людини і відображає відповідний рівень розвитку суспільства.

Реалізація потреби подолання гендерних стереотипів у суспільстві забезпечить повноцінний паритетний розвиток статей, який буде гарантувати, зокрема, і міцність сім'ї, від якої залежить стабільність суспільства. Змінюючись та розвиваючись разом із зміною та розвитком суспільства, сім'я сприяє вирішенню багатьох важливих соціальних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, проведені соціологами, демографами, психологами дозволяють оцінити сучасний стан функціонування сім'ї як критичний. Показниками такого стану виступають: катастрофічні погіршення матеріального благополуччя сім'ї, відсутність нормальних умов для її життєдіяльності, зниження народжуваності, динаміка розлучень, дисфункційний розвиток сім'ї, які проявляються в підвищенні сімейної напруги, незадоволеності, в приниженні почуттів, співзалежності.

Формулювання мети статті. Ситуація, яка склалася в сфері шлюбу і сім'ї, вимагає невідкладного втручання зі сторони суспільства, політиків, вчених. Аналіз проблем, тенденцій, механізмів функціонування сім'ї дозволить розробити концепції і програми такої допомоги. Науковий підхід до вирішення завдань соціальної і демографічної політики полягає у врахуванні об'єктивних процесів розвитку сім'ї і соціально-демографічних тенденцій, які дають можливість прогнозувати майбутнє інституту сім'ї.

Поняття “гендер” у повному значенні свідчить, що в останні десятиріччя ХХ ст. відбулось не лише переосмислення проблеми відносин статей, а й те, що їх стали розглядати як форму соціальної організації.

В 70-ті роки ХХ ст. соціологи запропонували розмежувати поняття: sex (англ. “стать”) і gender, оскільки крім біологічних відмінностей між чоловіками і жінками існує поділ на соціальні ролі, форми діяльності. Вони відрізняються поведінкою, мотивацією, емоційністю.

Запровадження цього поняття було спричинене необхідністю подолання поглядів на різні статеві риси та ролі, як вияв “природних” якостей. Отже, наприкінці ХХ ст. гендерну роль розглядали не лише як вияв природою заданих особливостей, а й як систему очікувань адекватної поведінки; не як природну стать, а як соціально-культурний конструкт. З цієї точки зору, деякі характеристики жінок, наприклад, емоційність, схильність до самопожертви, орієнтованість на сім'ю і дітей, поставало не природними якостями, а характеристиками, сформованими певним типом суспільства. (Роберт Столлер “Стать і гендер: про розвиток мужності та жіночності”, 1968 р.) Столлер розглядає гендер як поняття, що виражає психологічні, соціальні, культурні особливості, незалежні від тих, що тлумачить стать. Тому не обов'язкове буття жінки з “жіночністю”, а буття чоловіка з “мужньою” поведінкою. Тому термін “гендер” вживається в різних значеннях: як позначення статі – “соціальна стать”; як очікування того як повинні діяти чоловіки та жінки.

Під гендерним підходом розуміють: окрему гендерну теорію, яка вивчає родину

та стосунки статей; універсальну концепцію патріархату, як системи панування в суспільстві; загально-методологічний підхід, що розглядає стосунки статей, як співвідношення влади.

Виклад основного матеріалу. Стрижнем наукового інтересу гендерної соціології є проблематика, яка раніше вважалася другорядною: сфера повсякденного, інтимного (гендерні ролі, домашні обов'язки, проблема ідентичності, самовизначеності). Використовуються специфічні методики: “принцип партнерства”, співучасті, діалог, які надають дослідженню емоційного забарвлення. При цьому ставлення дослідника до об'єкта дослідження має особливий соціальний вияв: гнів, радість, симпатія, що виникають у процесі взаємодії та можуть впливати на результат дослідження. Це зумовлює підвищену увагу в таких гендерних дослідженнях.

Гендерна соціологія повинна враховувати у своїх дослідженнях відмінність у сімейному, соціальному статусі, особливості стану здоров'я, віку, політичних поглядів об'єктів. Її цікавість не знеособлена більшість, а окремі специфічні соціальні групи. Лише врахування всіх розбіжностей дає змогу адекватно пізнати реальність у всій її різноманітності. Результати вивчень питань шлюбу і сім'ї в дозволили виділити і описати основні тенденції у функціонуванні сучасної сім'ї: все більшого розвитку набуває неповна і позашлюбна сім'я; багато чоловіків і жінок свідомо не вступають у шлюб, а задоволення потреби в коханні пов'язують із пошуком сексуального партнера, а не створення сім'ї; дошлюбна поведінка молоді характеризується активними сексуальними пробами на фоні недостатньої психосексуальної обізнаності; зростає кількість молодих сімей (до 39%), де основним мотивом реєстрації шлюбів було “народження дитини”. Значна частина таких сімей (до 31%) розпадаються протягом трьох років; серед мотивів вступу в шлюб у молоді домінують раціональний і матеріальний розрахунок; в дошлюбній поведінці молодих людей спостерігається неадекватно завищені вимоги до особистості партнера і до шлюбу в цілому (частіше у жінок), що веде до відмови від створення сім'ї і самоактуалізації особистості в професійній діяльності; в установках на лідерство і керівництво в сім'ї значна частина чоловіків (72%) віддають перевагу чоловіку, більша частина жінок орієнтовна на демократичну сім'ю. Але в сімейному житті багато молодих жінок виявляють тенденцію до домінування і маніпуляції партнером, дітьми; сучасні сім'ї і ті, що вступають в шлюб, стійко орієнтовані на малодітну сім'ю; більшість пар (з різним сімейним стажем) не схильні до співробітництва, пошуку шляхів стабілізації відносин, у них не сформовані соціально-психологічні уміння вирішувати міжособистісні проблеми. Все це формує установку на розлучення як засіб вирішення конфліктів і напруги.

Протилежність мотивів, цілей, функціонально-рольових позицій, особистісних характеристик молодого подружжя все більше ускладнює адаптацію до шлюбу, зменшує гнучкість і толерантність партнерів, скорочує тривалість адаптаційного періоду молодій сім'ї, наближає їх до розлучення.

“Хвороба сучасної сім'ї” – це зниження її психотерапевтичної функції: здатність самостійно долати труднощі і переборювати кризові періоди. Сучасна сім'я

характеризується дезінтегрованістю і незахищеністю її членів перед зовнішніми факторами.

Аналізуючи якісні показники сімей, слід відмітити, що середню сучасну сім'ю відрізняє: закритість, консервативність, дисгармонійність, корпоративність у відносинах. Прослідковується зростання кількості розлучень людей літнього віку; збільшується кількість жінок незадоволених сексуальними відносинами з чоловіком; збільшились скарги подружжя на сексуальні дисфункції, які детерміновані психологічними факторами.

Погіршуються родинні стосунки. Джерелом кризи сім'ї виступають батьківські норми, які, не дивлячись на розвиток суспільства, залишаються незмінними вже протягом століття.

Нормам, які укорінилися, характерні авторитарна, домінантна поведінка батьків, нехтування дитячими потребами, заборона прояву емоцій і почуттів, використання дітей для своїх незадоволених потреб, що в комплексі формує співзалежну поведінку і веде до дисфункційного розвитку особистості.

Значна частина молоді орієнтована на повторний шлюб і позашлюбні зв'язки (у випадку, якщо шлюб невдалий). До сімей, які включені в "групу ризику" можна зарахувати: по стажу шлюбу – молоду, літню сім'ю; по віку подружжя – 17-20 річні; 38-42-річні; 50-64-річні; різниця в віці подружжя – 1-3 роки; 10-20 років; взяття шлюбу по "вагітності нареченої"; сім'ї військовослужбовців, бізнесменів, безробітних.

На тлі описаних тенденцій відбувається зниження цінностей сім'ї, її значення для особистості. В умовах економічної нестабільності, зниження матеріального достатку сім'ї, подружжя вимушене шукати інші форми заробітку (бізнес, індивідуально-торгівельна діяльність), що вносять зміни в життєві плани сім'ї і її функціонально-рольову структуру. Неузгодженість функцій і ролей збільшує незадоволеність шлюбом. Задоволеність чи незадоволеність шлюбом залежить від багатьох складових, в яких людині іноді дуже важко розібратись. Найбільш складна сторона задоволеності сімейним життям виражається в тому, що людина може бути глибоко незадоволена сама собою. Ця прихована незадоволеність може переноситись на членів сім'ї (дружину, чоловіка, дітей). Роздратування, злість, викликані власними лінощами, слабкістю волі, неорганізованістю, невихованістю, можуть відбитись на взаєминах з оточуючими людьми. В таких випадках людина хворобливо реагує на критику власних недоліків.

В практиці психологічного консультування сімей, які на грані розлучення, постає необхідність звертатись до діагностики задоволеності шлюбом. Виходячи із теоретичних і експериментальних даних, були виділені критерії, за допомогою яких визначали задоволеність шлюбом: якість подружніх відносин (рівень емоційних відносин в сім'ї, інтенсивність і зміст спілкування в шлюбі, відпочинок сім'ї); орієнтація на спільну діяльність в сім'ї. Участь подружжя в домашніх справах; відношення до грошей, матеріальне забезпечення сім'ї; значимість дітей в житті людини, дітність сім'ї, ступінь участі у вихованні дітей; значимість сексуальних відносин; наявність чи відсутність альтернативи шлюбу; рівень бар'єру перед

руйнуванням шлюбу, лояльність по відношенню до розлучення.

Крім того, були виділені соціально-психологічні фактори, які впливають на задоволеність шлюбом: вік, стать, тривалість дошлюбного знайомства, подружній стаж, кількість дітей. З метою виявлення стабільності, задоволеності шлюбом було проведено експериментальне дослідження подружніх пар в віці від 20 до 60 років.

Значимим фактором для задоволення шлюбом є психологічний клімат в сім'ї, в якому виховувався кожен із подружжя. Несприятливий психологічний клімат сім'ї підвищує вірогідність незадоволеності в шлюбі.

63% опитаних на запитання, чи повинна подружня пара жити міцним шлюбом до смерті одного із подружжя, відповіли "напевно", 21% відповіли "обов'язково", а решта 16% відповіли "ні". Такий бар'єр перед руйнуванням шлюбу, який спирається на соціальну норму, свідчить про зменшення соціального контролю над подружніми парами, ліберальним відношенням до розлучення. Незадоволеність сімейними відносинами в подружжя відразу породжувала сумніви в тривалості шлюбу і зменшувала суб'єктивний бар'єр перед його руйнуванням.

Фактор альтернативності шлюбу визначається за двома критеріями: чи приходила коли-небудь думка про розлучення, чи існує людина, яка більше підходить на роль чоловіка (дружини), ніж теперішня?

За даними дослідження, жінки більш критично оцінюють взаємини із чоловіком, їм частіше приходиться думка про розлучення. Більше 63% опитаних думали про можливість розлучення, конкретна альтернатива у вигляді повторного шлюбу була у 27% чоловіків і 13% жінок. Існування потенційного супутника життя істотно зменшує бар'єр перед руйнуванням шлюбу, але не завжди зменшує кількість супроводжуваних розлучення стресів, відчуттів вини і сорому.

Одним із факторів, що впливає на стабільність шлюбу є міжособистісні стосунки подружжя, які є певною системою взаємодій, контактів, зв'язків. Суттєвим механізмом, що забезпечує встановлення, збереження і розпад взаємин є психологічна сумісність. Вона показує максимальну суб'єктивну задоволеність партнерів одне одним при високих енергетичних затратах та взаємній ідентифікації. Є різні точки зору на подружню сумісність, але дослідники сім'ї спільні в думці: схожість в поглядах, духовна та сексуальна гармонія забезпечують стабільність сім'ї, створюють сприятливий психологічний клімат і свідчить про психологічну сумісність. Складовим компонентом будь-яких міжособистісних стосунків є міжособистісна симпатія та привабливість.

Критеріями симпатії та привабливості у шлюбі є емоційність взаємин подружжя, співчуття, співпереживання, взаєморозуміння, психологічна сумісність, зовнішня привабливість, психо-сексуальна привабливість.

Міжособистісна симпатія завжди взаємна та корисна і створює свою специфіку: індивідуальну своєрідність стосунків та умов, які визначають прихильність і привабливість двох особистостей. Індивіди, які відчувають взаємну антипатію та неприязнь один до одного, при міжособистісних стосунках акцентують увагу на упередженість та слабкість, які притаманні кожному із них. Чим більшу симпатію

відчувають індивіди, тим більш вони здатні до поблажливості, а отже і до більшої згоди один з одним. Симпатія робить індивіда більш відкритим для стосунків, а антипатія навпаки “закриває” їх один від одного. При наявності у партнерів взаємної симпатії, психологічної привабливості в сім’ї формуються відносини, які характеризуються: високим рівнем довіри між партнерами, взаємним розкриттям внутрішнього світу (довіра інтимних переживань, особливих рис особистості, мрій, фактів біографії); можливістю бути самим собою (зняттям “маски”); розкутість у спілкуванні; позитивно-оціночні відносини (відсутність осуду, глузування).

Взаєморозуміння передбачає не тільки адекватне сприйняття рис особистості партнера, його потреб, цінностей, але й можливість прогнозу поведінки. Схожість в ціннісних орієнтаціях викликає більшу згоду між індивідами в їх відношеннях до світу, до оточуючих, до самих себе. Ймовірність згоди з привабливою особистістю завжди більше, ніж з непривабливою, оскільки привабливість включає не тільки симпатію, але й “фізичне” протягування. Згода в поглядах та оцінках посилює баланс міжособистісних стосунків. Велике значення для стабільності міжособистісної симпатії має зовнішня та сексуальна привабливість, яка скорочує інтимну дистанцію між шлюбними партнерами. Наявність зазначених показників веде до успішності міжособистісних стосунків в подружніх парах.

Партнери, які виявляли глибоку міжособистісну симпатію та привабливість були задоволені своїм шлюбом і міжособистісними стосунками. В подружніх парах, незадоволених своїми стосунками, спостерігається зниження симпатії, неврівноваженість, зайва критичність, постійне прагнення “взяти гору” над іншими, відчуженість, підозрілість, недовіра, “закритість” у прояві почуттів, планів, думок. Крім того, слід зазначити, що симпатія і привабливість сприяє зменшенню труднощів та перешкод, які виникають в подружньому житті, пом’якшує сімейну адаптацію, полегшує кризові періоди сім’ї, змінюють сімейні стосунки.

Однак, слід зазначити, що симпатія та привабливість у тих, хто вступає в шлюб, і сімейних парах детермінована дією різних чинників. Симпатія і привабливість у тих, хто вступає в шлюб, підтримується за рахунок емоційного компоненту кохання, палкого кохання, яке характерне дошлюбному періоду, а також синдрому “соціальної бажаності” або “маски”, що веде до програвання чужих ролей, маскуванню недоліків іншими якостями, не властивими особистості, впливу дії мотиву підтримки “ідеалізованого образу партнера”.

У подружніх парах привабливість і симпатія зумовлена дією соціально-психологічних факторів: подружньої сумісності, задоволеності шлюбом, сексуальною гармонією, зовнішньою і особистою привабливістю. Рівень зовнішньої привабливості в подружніх парах тим вищий, чим більше співпадають фізичні дані шлюбних партнерів.

Важливим показником міжособистісної симпатії та привабливості виступає сексуальна привабливість. Можливо це пов’язано з біологічною статтю поняття “маскуліність” (латин. Masculinus – чоловіча; тут – мужність, сила) та фемінність (латин. Femina – жінка, самка; тут жіночність). Вони позначають соціально-

психологічні характеристики, історично сформовані особливостями певного суспільства.

Маскулінність асоціюється з активністю, незалежністю, самовпевненістю, а фемінність – із залежністю, несміливістю, сентиментальністю. Вищий рівень споріднення рис маскулінність і фемінність, досягнутий однією особою, свідчить про її андрогінність (гр. *Androgynos* – двостатевий). Андрогінна особа має вибір варіантів моделювання поведінки, є гнучкішою щодо соціального пристосування. Професор психології та жіночих студій Сандра Бен (США) пояснювала андрогінність як індивідуальну здатність особи залежно від конкретних ситуативних умов діяти водночас по-жіночому і по-чоловічому.

Широко впроваджується в гендерних дослідженнях термін сексизм (латин. *Sexus* – стать) і означає систему установок, що виправдовують соціальну першість жінки посиленням на корінні вади жіночої природи, ніби то нездатної до соціальної творчості.

Поняття “патріархат” є найуживанішим у фемінізмі і означає систему взаємопов’язаних соціальних структур, за допомогою яких чоловіки принижують та експлуатують жінок. Адже під орудою чоловіків завжди були: армія, індустрія, технологія, освіта, наука, політика і фінанси – усе, з чого складається влада. Теорія гендера акцентує увагу не на проблемах жінок, а на стосунках жінок і чоловіків у суспільстві. Важливим питанням постає гендерна соціалізація – процес засвоєння гендерних (соціостатевих) ролей і відтворення ними поведінки, очікуваних суспільством від чоловіків та жінок. Впливають на гендерну соціалізацію гендерні стереотипи – механізми, що забезпечують закріплення і трансляцію гендерних ролей від покоління до покоління. Вивчення їх почалося у середині 50-х років ХХ ст., коли американські соціологи Мак Кі та Шеріфе визначили типово чоловічий та типово жіночий образи. Чоловій образ пов’язаний з необмеженою соціальною поведінкою, результативністю. Жіночий – характеризують соціальні й комунікативні навички, теплота, емоційна підтримка. Сучасний вимір соціального становища родини, жінки, заснований на соціальному становищі її чоловіка, відповідно визначається її класова позиція. Але на стратифікаційні процеси впливають і такі неklasові чинники, як гендер, етичне поводження, віросповідання.

Ще одним важливим питанням зі сфери наукового аналізу гендерної соціології є насильство щодо жінок. У повсякденному житті поширені такі форми насильства проти жінок, як домашнє, сексуальні домагання на робочому місці, зґвалтування, примушування до заняття проституцією, торгівля жінками. Визначають такі рівні насильства: фізичне, сексуальне, психологічне насильство в сім’ї; фізичне, сексуальне, психологічне насильство у суспільстві.

Форми насильства: сексуальне, домашнє або родинне, емоційне, насильство на роботі, фізичне, економічне, вербальне насильство, використання дітей проти матері, лінгвістичний сексизм (дискримінація з використанням мовних зворотів), обмеження свободи поведінки.

Отже, застосування гендерного підходу розкриває більшість соціальних

проблем, в тому числі і проблеми сім'ї, як об'єкту соціологічного дослідження, де спрямовується погляд передусім на такі проблеми сучасної сім'ї: причини панування чоловіка у родині та суспільстві загалом, стереотипи свідомості чоловіків та жінок, що виправдовують підлеглий стан жінок у сім'ї та суспільстві, а також засоби, за допомогою яких чоловіки підтримують ці стосунки; непаритетний розподіл сімейних ролей тощо.

Висновок і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, проведене дослідження на основі гендерної теорії дало змогу описати тенденції розвитку сім'ї та проаналізувати важливі соціально-психологічні фактори, що впливають на стабільність шлюбу і ефективне його функціонування. Важливим завданням, яке стоїть перед дослідниками сім'ї, є вивчення внутрішніх ресурсів, які дадуть можливість підвищити неформальну стабільність сім'ї. Адекватно оцінивши ситуацію, яка склалась: послаблення сім'ї, її нездатність адаптуватись до змін життя, різке погіршення фізичного і психічного здоров'я, зростаюча міжособистісна ізоляція, постає питання про розробку термінових заходів по наданню допомоги сім'ї у всіх її напрямках. Кардинальні кроки зі сторони держави повинні передбачати не лише економічні і соціальні заходи, але й подолати застарілі гендерні стереотипи, а також створити служби психологічної допомоги сім'ї.

Отже, турбота про сім'ю є ключовою проблемою великої політики, а поліпшення клімату сучасної сім'ї, її зміцнення є запорукою стабільності суспільства.

Annotation

Lavrova L. Y. Social-psychological bases of modern family operation: aspect of gender. Family – is one of the the most ancient forms of social generality. Family connected with all activity sphere of the person and reflects respective level of society development. Surmounting of gender stereotype in society will provide the full-fledged parity development of sexes, which will guarantee strong family which make the stability of society.

Key words: family, gender, stereotype.

Яценко Г. Ю.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

КУЛЬТУРА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОСВІТИ ЯК ПРОБЛЕМА ІСНУВАННЯ ФЕНОМЕНУ “ГЛОБАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА”

Дистанційні навчальні технології кардинальним чином змінили традиційний освітній процес, зробивши його більш автономним та автоматизованим. Подана стаття досліджує наслідки змін, що відбулися, розкриває приховані загрози, що несе з собою інформаційне втручання в освітню царину.

Ключові слова: інноваційні технології освіти, феномен, глобальне середовище.